

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Чеботарьов Ігор Олегович

УДК 343.9.024:343.353]:351.74-051](477)(043.3)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ
ПРАВЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник:
д.ю.н., професор
Стратонов В.М

Рецензент: к.ю.н., доцент
Лісна І.С

Миколаїв – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На жаль, в сучасних умовах ніхто не може заперечити факту, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке зачіпає своїм негативним впливом на всі сфери суспільного життя та все глибше укорінюється у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Корупція є безпосередньою загрозою національній безпеці, перешкоджає розвитку в нашій країні інститутів демократії та громадянського суспільства, реалізації громадянами своїх конституційних прав у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, майнових відносин. До того ж корупція негативно впливає на розвиток економіки, а також фінансової системи і всієї інфраструктури сучасної української держави.

Корупція в поліції становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки працівники саме цих органів покликані вести боротьбу з цим вкрай небезпечним соціально-негативним явищем. Очевидно, що корумповані правоохоронні органи не в змозі ефективно протидіяти тим явищам і процесам, які реально загрожують безпеці особистості, суспільства і держави. А тому корупція в діяльності органів поліції сприяє розвитку організованої злочинності, а також здійснює негативний вплив на проведення державно-правових реформ. Усі ці проблеми впливають на формування адміністративно-правового механізму протидії корупції в органах поліції як одного з найважливіших правових механізмів, які сьогодні можуть і повинні протистояти корупції.

Вчинення діянь, що містять ознаки корупції поліцією не тільки підриває її авторитет в очах населення, але й викликає розчарування в можливості розкриття скоєних злочинів, небажання звертатися за допомогою до органів поліції, тим самим підвищуючи рівень латентної злочинності. Серед причин виникнення корупції в Україні слід назвати недостатній рівень економічного розвитку країни, неналежний рівень соціального захисту як працівників органів поліції, так і державних службовців в цілому. Проте корупція не є виключно українською проблемою, тому заходи на національному рівні повинні поєднуватися із

консолідованими діями в міжнародному масштабі. Що стосується міжнародних досліджень, то, наприклад, організацією Transparency International встановлено, що за ступенем корумпованості поліція у світі знаходиться на третьому місці після політичних партій і цивільних служб.

Отже, корупція в поліції - це і загальносвітова глобальна проблема та проблема національна кожної країни, адже необхідно вживати заходів щодо вдосконаленню боротьби з цим антисоціальним явищем. Вказане і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Ступінь дослідженості теми. Незважаючи на те, що питання дослідження сутності корупційних правопорушень та протидії корупції та її різноманітним виявам певною мірою розроблено у працях українських учених у сфері кримінального права та криміналістики (П. П. Андрушка, О. Ю. Бусол, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, В. М. Куца, О. К. Маріна, О. Н. Ярмиша), вони не вичерпали себе та потребують нових підходів і концептуальних рішень. Наукові роботи учених, які перераховані вище, та інших авторів лягли в теоретичну основу дипломної роботи.

Мета і завдання. Мета роботи полягає у тому, щоб на підставі дослідження міжнародного та національного законодавства, практики його застосування, доктринальних підходів, наукових положень здійснити поглиблений розбір сутності та специфіки корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України в аспекті їх кримінально-правової та кримінологічної характеристики.

Відповідно до поставленої мети дослідження необхідно виконати наступні завдання:

- проаналізувати поняття, ознаки та детермінанти корупційної злочинності;
- здійснити кримінологічну характеристику спеціального суб'єкта кримінального правопорушення – працівника Національної поліції України;
- визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу корупційних кримінальних правопорушень, вчинених співробітниками Національної поліції України;

- провести розмежування кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, вчинених співробітниками Національної поліції України;
- окреслити проблеми кваліфікації корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України;
- розглянути і проаналізувати судову практику щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України;
- дослідити міжнародний досвід протидії корупції в органах поліції, виокремити основні риси та можливості для запозичення Україною.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що формуються у сфері реалізації державної політики з протидії та запобігання корупції правоохоронними органами в Україні.

Предметом дослідження є кримінально-правова та кримінологічна характеристика корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України.

Методи дослідження. Методологічною основою даної кваліфікаційної роботи є такі загальнонаукові методи як діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, спеціально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, моделювання та прогнозування, метод кількісного та якісного аналізу, а також низка інших як загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Так, зокрема, історико-правовий та формально-юридичний методи наукового пізнання використано під час дослідження становлення складів корупційних злочинів (підрозділи 1.2, 2.1), а також поняття та ознак корупції та корупційної злочинності в законодавстві та доктрині, їх ознак та детермінант (підрозділ 1.1). Системно-структурний та спеціально-юридичний методи було застосовано під час здійснення кримінально-правової характеристики корупційних правопорушень, що вчиняються працівниками Національної поліції України (підрозділи 2.1, 2.2). Метод кількісного та якісного аналізу і діалектичний метод сприяють здійсненню аналізу проблеми кваліфікації корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції

України (підрозділ 3.1). Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу судової практики щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України та зарубіжного досвіду функціонування системи протидії корупції в поліції (підрозділи 3.2, 3.3), а метод моделювання та прогнозування – щодо можливостей запозичення позитивного зарубіжного досвіду (підрозділ 3.3).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дипломної роботи обговорювалися на таких науково-практичних конференціях: «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі», (м. Миколаїв, 18 листопада 2020 року); «Право, суспільство, держава: актуальні проблеми сучасності», (м. Харків, 21 грудня 2020 рік).

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 87 сторінки. Список використаних джерел включає 93 найменування, які розміщені на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи. Розкривається теоретичне значення отриманих результатів і апробації роботи.

Розділ 1 «Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Корупційна злочинність: поняття, ознаки, детермінанти»* було визначено що поняття «корупція» отримало своє законодавче закріплення, а поняття «корупційної злочинності» сформовано доктрині. Слід відзначити, що в науковій думці відсутнє загальноприйняте розуміння цього поняття. Та загалом вчені єдині в тому, що корупційна злочинність є спеціальним різновидом злочинності, якому притаманні сутнісні

ознаки. Як історично-мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище воно проявляється у корупційних злочинах.

У підрозділі 1.2. *«Кримінологічна характеристика спеціального суб'єкта кримінального правопорушення – працівника Національної поліції України»* встановлено, що працівник поліції належить до категорії спеціальних суб'єктів злочину, адже належить до кола представників влади. Специфічний характер суб'єкта цих злочинів ґрунтується на особливостях указаних злочинів: порушити порядок несення служби й понести за це відповідальність може не будь-яка особа, а лише та, яка наділена владними повноваженнями у сфері правової охорони, тобто володіє певним правовим статусом.

Найбільш поширеними кримінальними корупційними правопорушеннями працівників Національної поліції України є: вимагання коштів за сприяння в уникненні кримінальної або адміністративної відповідальності, вимагання неправомірної вигоди за прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях, вимагання коштів за неперешкодження легальній та нелегальній діяльності суб'єктами господарювання та інші.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика корупційних правопорушень, що вчиняються працівниками Національної поліції України» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу корупційних кримінальних правопорушень, вчинених співробітниками Національної поліції України»* встановлено, що з об'єктивної сторони окремі корупційні злочини можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК країни), тоді як для інших такої специфічної умови не встановлено. Деякі корупційні злочини вчиняються лише через дію (наприклад, злочин, передбачений ст. 308 КК України), а деякі – як через дію, так і через бездіяльність). Щодо суб'єкта, то як ми вже наголошували вище, він є спеціальним.

У підрозділі 2.2. «Розмежування кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, вчинених співробітниками Національної поліції України» проаналізувавши нормативну базу, ми дійшли висновку що законодавчі визначення «корупційного правопорушення» та «правопорушення, пов'язаного з корупцією» вказують на те що: по-перше, якщо корупційне правопорушення є діянням, для якого характерні ознаки корупції, то для правопорушення, пов'язаного з корупцією, такі ознаки не властиві, а по-друге, відрізняються досліджувані поняття і видом юридичної відповідальності, що настає в разі вчинення протиправного діяння. Аналіз їх відмінностей дозволяє стверджувати, що корупційними злочинами, які вчиняються працівниками поліції слід вважати правопорушення у сфері службової діяльності, які однозначно мають корисливий мотив і несуть підвищену суспільну небезпеку для держави і суспільства у вигляді значних матеріальних та (або) моральних втрат. У свою чергу, корупційними проступками, які вчиняються працівниками поліції - вважати правопорушення у сфері службової діяльності, які неможливо однозначно віднести до корисливих злочинів та які вчиняються, зокрема, внаслідок нехтування службовими обов'язати та нормами службової етики, не несуть суттєвої суспільної небезпеки у вигляді значних матеріальних та (або) моральних втрат для держави і суспільства.

В текстах законів, які стосуються кримінальної складової корупційних правопорушень, доцільно застосовувати термін «корупційний злочин»; якщо ж йдеться про адміністративну відповідальність, то має йтися про «корупційні проступки».

Розділ 3 «Практичні проблеми відповідальності працівників Національної поліції України за вчинення корупційних кримінальних правопорушень» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Проблеми кваліфікації корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України» можна зробити висновок, що чинне законодавство сформовано так, що певною мірою ускладнює правильну кваліфікацію корупційних діянь, які можуть вчинятися працівниками поліції. В

рамках роботи ми звернули увагу на деякі з них. Так проблемними питаннями кваліфікації злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, серед низки інших, залишаються наступні: визначення «службової особи», а також відмежування складу злочину «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» від інших складів злочинів.

У підрозділі 3.2. *«Судова практика щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України»* після дослідження певного масиву судових справ щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України, стверджуємо, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є одним з найпоширеніших кримінальних правопорушень. Крім того, він є поширеним як серед працівників поліції найнижчої ланки так і вищого керівництва. Тому в Україні необхідно посилювати заходи протидії корупції в органах поліції. Оскільки корупційні дії серед працівників правоохоронних органів присутні не лише в Україні, а і в низці держав світу, то в цьому аспекті важливим є вивчення та перейняття позитивного зарубіжного досвіду такої боротьби з корупцією.

У підрозділі 3.3. *«Міжнародний досвід протидії корупції в органах поліції»* проведене дослідження зарубіжного досвіду щодо протидії корупції в поліції вказує на можливість переймання такого позитивного досвіду. Але водночас його аналіз показує, що дієвими будуть лише системні заходи попередження та протидії корупції в поліції, тільки їх комплексне впровадження дасть позитивний ефект. А тому такі системні заходи мають бути спрямовані на те, щоб: 1) основний профілактичний вплив здійснювався наданням істотних соціальних благ як під час служби, так і після її закінчення; 2) відбір кандидатів у поліцію здійснювався на високому рівні, при цьому такий відбір тривав і під час служби та просуванні по службі; 3) діяльність поліції перебувала під постійним громадським контролем.

ВИСНОВКИ

Проведена в рамках кваліфікаційної роботи кримінально-правова та кримінологічна характеристика корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України дозволила сформулювати наступні висновки:

1. Якщо поняття «корупція» отримало своє законодавче закріплення, то поняття «корупційної злочинності» сформовано в правовій доктрині. Хоча й слід відзначити, що в науковій думці відсутнє загальноприйняте розуміння цього поняття. Та загалом вчені єдині в тому, що корупційна злочинність є спеціальним різновидом злочинності, якому притаманні сутнісні ознаки. Як історично-мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище воно проявляється у корупційних злочинах.

Оскільки будь-яке явище об'єктивного матеріального світу має свої глибинні причини, які зумовлюють його виникнення та подальший перебіг розвитку. У науці такі причини отримали назву детермінантів. Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, що її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності - це не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність підсистем й елементів, що взаємодіють між собою та розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів. На жаль, в Україні в перехідний період сформувалося сприятливе середовище для формування корупції, а саме: кризове становище різних галузей економіки України, повільне, непослідовне й незавершене її реформування, помилки при прийнятті управлінських рішень. Науковці виділяють різні детермінанти корупційних злочинів. Ми переконані, що їх можна поділити на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні криміногенні фактори.

2. Працівник поліції належить до категорії спеціальних суб'єктів злочину, адже належить до кола представників влади. Специфічний характер суб'єкта цих злочинів ґрунтується на особливостях указаних злочинів: порушити порядок

несення служби й понести за це відповідальність може не будь-яка особа, а лише та, яка наділена владними повноваженнями у сфері правової охорони, тобто володіє певним правовим статусом. З часів здобуття незалежності Україною явище злочинності серед працівників міліції/поліції не зникло, хоча й безумовно слід погодитися з експертною думкою щодо того, що стан корупції у поліції покращився порівняно з колишньою міліцією. Не значні наведені в рамках кваліфікаційної роботи статистичні дані вказують на те, що пересічному громадянину важко знайти інформацію про корупційну злочинність працівників поліції, а також те, що вказані дані можуть бути далекими від правди, зважаючи на ступінь латентності такої злочинності.

Найбільш поширеними кримінальними корупційними правопорушеннями працівників Національної поліції України є: вимагання коштів за сприяння в уникненні кримінальної або адміністративної відповідальності, вимагання неправомірної вигоди за прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях, вимагання коштів за неперешкодження легальній діяльності суб'єктами господарювання та інші. Серед причин таких діянь слід назвати: соціально-економічний та політичний вплив на особу ззовні; організаційно-управлінські прорахунки; професійна деформація та негативний вплив поліцейської субкультури; незадоволеність поліцейського сформованими обставинами життя.

3. До злочинів у сфері публічної службової діяльності (корупційних злочинів публічного сектору) відносяться ті злочини, які пов'язані із діяльністю службових осіб, які виконують функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях. Саме до представників влади належать працівники Національної поліції, тому в рамках роботи ми наголосили на специфічному законодавчому формуванні системи корупційних злочинів, яких нині налічується 18 складів (хоча й науковій думці піддається сумніву такий підхід) та охарактеризували їх ознаки. Зокрема наголосили на відмінностях національної та

міжнародної систем корупційних злочинів, а також відсутності належних роз'яснень щодо розуміння неправомірної вигоди, яка виступає предметом деяких складів корупційних злочинів.

4. Законодавчі визначення «корупційного правопорушення» та «правопорушення, пов'язаного з корупцією» вказують на те що: по-перше, якщо корупційне правопорушення є діянням, для якого характерні ознаки корупції, то для правопорушення, пов'язаного з корупцією, такі ознаки не властиві, а по-друге, відрізняються досліджувані поняття і видом юридичної відповідальності, що настає в разі вчинення протиправного діяння. Аналіз їх відмінностей дозволяє стверджувати, що корупційними злочинами, які вчиняються працівниками поліції слід вважати правопорушення у сфері службової діяльності, які однозначно мають корисливий мотив і несуть підвищену суспільну небезпеку для держави і суспільства у вигляді значних матеріальних та (або) моральних втрат. У свою чергу, корупційними проступками, які вчиняються працівниками поліції - вважати правопорушення у сфері службової діяльності, які неможливо однозначно віднести до корисливих злочинів та які вчиняються, зокрема, внаслідок нехтування службовими обов'язати та нормами службової етики, не несуть суттєвої суспільної небезпеки у вигляді значних матеріальних та (або) моральних втрат для держави і суспільства. Причому в рамках роботи наголошується на тому, що таке розмежування доцільно впровадити в систему національного антикорупційного законодавства. Адже йдеться про те, що в текстах законів, які стосуються кримінальної складової корупційних правопорушень, доцільно застосовувати термін «корупційний злочин»; якщо ж йдеться про адміністративну відповідальність, то має йтися про «корупційні проступки».

5. Чинне законодавство сформовано так, що певною мірою ускладнює правильну кваліфікацію корупційних діянь, які можуть вчинятися працівниками поліції. В рамках роботи ми звернули увагу на деякі з них. Так проблемними питаннями кваліфікації злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, серед низки інших, залишаються наступні:

визначення «службової особи», а також відмежування складу злочину «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» від інших складів злочинів.

6. Дослідження певного масиву судових справ щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України має можливість стверджувати, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є одним з найпоширеніших кримінальних правопорушень. Крім того, він є поширеним як серед працівників поліції найнижчої ланки так і вищого керівництва. Тому в Україні необхідно посилювати заходи протидії корупції в органах поліції. Оскільки корупційні дії серед працівників правоохоронних органів присутні не лише в Україні, а і в низці держав світу, то в цьому аспекті важливим є вивчення та перейняття позитивного зарубіжного досвіду такої боротьби з корупцією.

7. Проведене дослідження зарубіжного досвіду щодо протидії корупції в поліції вказує на можливість переймання такого позитивного досвіду. Але водночас його аналіз показує, що дієвими будуть лише системні заходи попередження та протидії корупції в поліції, тільки їх комплексне впровадження дасть позитивний ефект. А тому такі системні заходи мають бути спрямовані на те, щоб: 1) основний профілактичний вплив здійснювався наданням істотних соціальних благ як під час служби, так і після її закінчення; 2) відбір кандидатів у поліцію здійснювався на високому рівні, при цьому такий відбір тривав і під час служби та просуванні по службі; 3) діяльність поліції перебувала під постійним громадським контролем.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Чеботарьов І. Охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави як одне з визначальних завдань Національної поліції України. Могилянські читання – 2020: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXIII Всеукр. наук.-

методична конференція: тези доповідей, Миколаїв, листопад 2020 р. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С.

2. Чеботарьов І. Поняття корупції в міжнародних правових актах. Всеукраїнська заочна науково-практична конференція студентів старших курсів правничих вишів та факультетів – 2020: право, суспільство, держава: актуальні проблеми сучасності: тези доповідей, Харків, грудень 2020 р. Харків: Вид-во Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. С.

АНОТАЦІЯ

Чеботарьов І.О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика корупційних правопорушень, вчинених працівниками національної поліції України – робота на здобуття освітнього рівня магістра за спеціальністю 081 «право» – Чорноморський національний університету імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Дипломну роботу присвячено кримінально-правової та кримінологічної характеристики корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України.

Вивчено стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за вказаний злочин, проаналізовано генезу вітчизняного законодавства, а також норми зарубіжного законодавства; встановлено об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину. Досліджено судову практику щодо корупційних правопорушень працівників Національної поліції України, розглянуто проблеми кваліфікації корупційних правопорушень, вчинених працівниками Національної поліції України

Ключові слова: «працівник Національної поліції», «корупція», «корупційний злочин», «правоохоронні органи», «протидія».

SUMMARY

Chebotaryov I. Criminal-legal and criminological characteristics of corruption offenses committed by law enforcement officers of the National Police of Ukraine - work for the degree of "master" in the specialty 081 "Law" - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2021

This thesis is devoted to the criminal law and criminological characteristics of corruption offenses committed by employees of the National Police of Ukraine.

The state of research of problems of criminal liability for the specified crime is studied, the genesis of the domestic legislation, and also norms of the foreign legislation is analyzed; established objective and subjective signs of the crime. Judicial practice on corruption offenses of employees of the National Police of Ukraine is investigated, problems of qualification of corruption offenses committed by employees of the National Police of Ukraine are considered

Keywords: “employee of the National Police”, “corruption”, “corruption crime”, “law enforcement agencies”, “counteraction”.